

Museus i Centres d'Interpretació del Carlisme

Josep Albert Planes i Ball

D'uns anys ençà, el carlisme –com a moviment antiliberal i contrarevolucionari medullar de la història catalana i espanyola– és objecte de reflexió perquè continua representant un debat viu i necessari, inscrit en el procés de recuperació de la pròpia identitat (nacional, comarcal i local). Aquest interès ha anat superant progressivament el caire dispers o aïllat que podien oferir determinats estudis d'àmbit local, alhora que, des de plantejaments renovadors, s'ha dotat d'instruments de coordinació entre institucions i estudiosos que pretenen defugir tota visió reduccionista o carrinclona del fenomen. Evidentment, el pes del carlisme en la configuració de la dreta política i sociològica ha estat inqüestionable, un fenomen que té les seves arrels en el primer terç del segle XIX a l'ombra de la constitució gaditana de 1812. Com se sap, la mort de Ferran VII (setembre de 1833) provocà una guerra civil entre els partidaris de dues solucions polítiques –liberals i absolutistes– al problema dinàstic. El conflicte, d'una importància decisiva per al futur de l'Estat en construcció, no fou un simple enfrontament dinàstic, car cada part mobilitzà amplis sectors de la població que se sentien especialment afectats per la crisi social i econòmica que caracteritzà els darrers anys del regnat ferrandí.

La contesa –la Primera Guerra Carlista o Guerra dels Set Anys (1833-1840)– significà el major esforç humà realitzat fins aleshores per Espanya, que tenia en aquell moment uns 13 milions d'habitants. Un total de 370.000

homes per a la formació del major exèrcit fins aquell moment foren cridats a files a través de les set lles decretades en el decurs del conflicte. Al mateix temps, hom ha subratllat la naturalesa foralista de l'aixecament carlí, que, en conjuminar la identitat espanyola amb la de la "pàtria petita" (i, per tant, la defensa dels furs, el dret consuetudinari i la tradició), triomfà sobretot en les zones més hostils a la centralització liberal d'empremta castellana, com ara les províncies basques, Navarra i Catalunya. A casa nostra, Josep Fontana ha plantejat la hipòtesi que el carlisme tingué un major arrelament en comarques més aviat empobrides que no pas les estrictament pobres (Berguedà,

Solsonès, Ripollès). Pere Anguera, per la seva part, ha confirmat aquest raonament en oferir una mena de retrat robot dels carlins catalans, el perfil social dels quals s'adequa a la imatge del pagès o teixidor solter, en edat de quintes. Per tant, és ben simptomàtica la presència d'artesans desclassats o empobrits (paraires i, sobretot, teixidors) que provenien de la indústria manufacturera tradicional en crisi, una indústria que havia experimentat un alt grau d'adaptació a unes primeres formes de comercialització i desenvolupament capitalista, però que resultà anorreada pels canvis econòmics del primer terç del segle XIX amb l'aparició de la producció mecanitzada de les noves fàbriques.

D'altra banda, autors com Manuel Lladonosa han destacat el procés de diferenciació social que es produí a l'interior de les comunitats rurals en els anys anteriors a la insurrecció carlina, amb l'empobriment i proletarització progressiva d'amplis sectors populars, que van veure degradades o anihilades llurs condicions de vida material per la crisi finisecular i la constant davallada dels preus agrícoles d'ençà de la Guerra del Francès. De fet, els llistats de carlistes del Segrià i l'Urgell, estudiats per aquest autor lleidatà, revelen una absoluta majoria de pagesos sense béns o propietaris d'un jornal o dos. La mateixa associació de la pagesia amb l'Església procedia de la identificació de la religió amb els costums tradicionals i l'economia moral, incompatibles amb la formació de la propietat burgesa i el desenvolupament capitalista. Hi ha, doncs, certa unanimitat a considerar que la insurrecció carlina tenia la seva fonamentació en la defensa d'unes formes de vida seculars, més que no pas la defensa a ultrança de l'Antic Règim. En aquest sentit, cal tenir en compte la frustració de la pagesia que no podia competir en les subhastes dels béns eclesiàstics desamortitzats per la legislació liberal, així com la temença dels parcers dels monestirs davant de l'augment de la renda pels nous propietaris laics, a més de suportar una càrrega fiscal més feixuga per part del nou Estat liberal, perquè era en diners i fixa, en un període depressiu de baixa dels preus agrícoles, i no en espècie i proporcional a les collites, com

El Museo de las Guerras Carlistas de Cantavieja, al Maestrat, es centra en la figura de Cabrera, "El tigre del Maestrazgo", i es també la seu del centre de documentació de les guerres civils del s. XIX.

<http://museovirtualmaestrazgo.com/guerras-carlistas.php>

En la línia exposada per Anguera, Anna Junyent ha analitzat el carlisme berguedà, on ha detectat una important presència de teixidors i jornalers, seguits a distància per traginers i contrabandistes, com a reflex del col·lapse de l'economia tradicional, al qual s'afegiren els estralls bèl·lics i la pèrdua de les colònies americanes.

passava amb l'antic pagament del delme.

Amb tot, donada la pròpia complexitat de la geografia del carlisme, la seva explicació sociològica ha d'incloure també altres aspectes rellevants que tenen a veure amb el ventall de les adscripcions i motivacions, així com de les pròpies singularitats locals. Així, per exemple, Núria Sauch confirma la tesi de Jesús Millán sobre el paper de les elits en una de les zones més representatives del carlisme, la compresa entre el Maestrat, el sud de Catalunya i la província de Castelló; aquí l'adscripció al carlisme vingué afavorida per la influència de determinades famílies de les oligarquies locals, que teixiren xarxes i vincles de lleialtats personals a nivell comunitari –sense obviar la utilització de mecanismes de control intel·lectual– sobretot a partir de 1823. La derrota militar del carlisme l'any 1840 no significà, en cap cas, la desaparició política i cultural d'aquest moviment. El caràcter sociològic de protesta popular contra l'Estat liberal burgès mantingué una continuïtat que s'expressà, al llarg dels anys quaranta, en la proliferació de la delinqüència "social" (els *latrofaciosos*) i, més endavant, en la Guerra dels Matiners (1846-1849) i la Tercera Guerra Carlista (1872-1876).

Així doncs, donada la seva importància històrica, és pertinent que les iniciatives innovadores sobre la temàtica carlina, orientades a la recuperació i catalogació d'aquest patrimoni documental comú, ajudin a corregir els prejudicis i les mancances històriques, tot proposant la presentació del carlisme com una eina didàctica útil fins i tot a nivell d'ensenyament mitjà. En aquesta línia, els nous centres dedicats a l'exposició i comprensió d'aquesta temàtica històrica s'enfronten a reptes importants, començant per la disposició de les adients infraestructures, ja que és evident que el museu tradicional no s'adequa a les necessitats de la societat actual. Com passa arreu, el major desafiament es fonamenta en el fet com, a partir d'un plantejament inicial de recerca històrica serio-

sa, el missatge pot arribar al gran públic, cosa que, en darrera instància, acaba garantint llur continuïtat. En aquest sentit, la tasca d'aplegar elements –que poden aparèixer dispersos– per tal de configurar-ne una imatge unitària i coherent s'ha revelat ingent. És ben cert que hom parteix sovint de situacions deficitàries, a la qual cosa s'han d'afegir fets com la major diversificació dels interessos de la població i la migradesa de recursos procedents de l'administració.

Tanmateix, malgrat les dificultats alludides, a hores d'ara es comença a notar l'esforç dels professionals respecte a la consolidació assolida tant a nivell institucional com de mitjans (infraestructura, llocs de treball, etc.), fet que és perfectament perceptible sobretot en el cas del dinàmic Museu del Carlisme d'Estella (Navarra) o el vigorós Museu Zumalakarregi (Guipúscoa), que han esdevingut models de gestió del llegat carlista a partir d'una acurada planificació. Així doncs, a partir de la tasca prèvia dels estudiosos (i malgrat els proble-

mes conjunturals), podem afirmar que no s'ha partit de zero i que el camí ja està iniciat per posar els fonaments a una realitat museística rica i engrescadora, aquella que subratlla la fruïció del ciutadà per sobre d'un plantejament merament conservacionista o aplegador de dades.

El Museu del Carlisme d'Estella ha estat el resultat de la bona definició de la filosofia planificadora, recolzada en un comitè científic seriós que ha sabut establir uns mecanismes regulars respecte al finançament i l'actuació envers el patrimoni carlista. Ubicat a l'antic Palau del Governador, del carrer de la Rua, aquesta institució fou creada i finançada pel govern autonòmic tot comptant amb el suport de tots els partits polítics amb representació a la comunitat foral. La importància del patrimoni conservat comença a adquirir forma quan, l'any 2000, el Partit Carlista cedí en dipòsit indefinit al govern navarrès un conjunt de béns que formen part del seu llegat històric (banderes, uniformes, condecoracions, quadres, fotografies, etc.).

Avui dia, el Museu del Carlisme d'Estella, amb una notable oferta perquè compta amb d'altres béns cedits per institucions i particulars gràcies al decidit suport del govern navarrès, es constitueix en una bona plataforma de divulgació del fenomen carlí, unes expectatives que, d'ençà el 2007, s'han vist afermades per la celebració de Jornades d'Estudi del Carlisme.

Les possibilitats museístiques que ofereix el carlisme també són força visibles al Museu Zumalakarregi, de la localitat d'Ormaiztegui, un servei públic de la Diputació Foral de Guipúscoa que, instal·lat a la majestuosa casa Iriarte-Erdikoa (on visqué la família Zumalacárregui), concentra una enorme riquesa documental sobre la història basca del segle XIX. Els immensos fons documental (més de 4.000 documents manuscrits i impresos, entre els quals hi ha els procedents del fons Marquès de las Hormazas i el de Lord John Hay) i bibliogràfic, sempre oberts a la investigació i la consulta, vénen complementats per exposicions i una

El Museu Zumalakarregi, es defineix com el centre de referència pel coneixement i gaudi del s. XIX al País Basc. Presenta les biografies dels germans Zumalacárregui i el procés de transformació, violent i dur, de l'Antic Regim al Liberalisme al País Basc. El museu està situat a la casa Iriarte Erdikoa, un edifici del s. XVII, on van viure la família Zumalacárregui, a Ormaiztegui (Gipuzkoa).
mzumalakarregi@gipuzkoa

El Museu del Carlisme, a Estella-Lizarra (Navarra) vol fer honor al fet que s'associa a Estella com a capital del Carlisme. Es un museu que recull objectes com quadres, uniformes, monedes, fotografies, documents i material de gran valor històric relacionat amb el Carlisme, des del naixement del moviment fins al 1939. www.museodelcarlismo.navarra.es ← <http://www.museodelcarlismo.navarra.es/> →

envejable oferta educativa que, a més de les visites guiades, inclou tallers i jocs d'animació.

En el marc d'aquest interès que conjumina el coneixement local amb la divulgació científica sobre el carlisme, el petit municipi de Cantavieja (Terol) esdevé un exemple de col·laboració institucional en relació amb l'establiment d'un projecte ambiciós que potencia el recull d'informació relatiu a les guerres carlines que afectaren la zona rebel del Maestrat, en general, i la figura del general tortosí Ramon Cabrera, en particular. El Museu de les Guerres Carlistes de Cantavieja es troba situat en una casa del segle XVII de tres plantes, propietat de l'ajuntament, que havia estat l'antic edifici de correus i actualment seu de l'oficina municipal de turisme.

La difusió del fenomen carlí com a part important de la nostra història i cultura també es veu consolidada per determinades re-

creacions, recentment popularitzades, que tenen com a motiu central l'episodi d'algunes cèlebres batalles. En aquest cas, a través de l'escenificació –més o menys dramatitzada– dels esdeveniments (a casa nostra, destaquem la Fira d'Avinyó i la Batalla d'Alpens), hom ha trobat un bon canal o mitjà de comunicació per arribar al públic general. Aquí resulta engrescador observar com la col·laboració institucional, a partir dels propis ajuntaments en col·laboració amb la Diputació provincial, i el compromís popular han assegurat la continuïtat d'aquestes propostes lúdico-festives perquè han estat ben plantejades. Respecte a Alps, cal dir que el dinàmic grup «Diablers de Rocadepena» fa més de trenta anys que porta repre-

sentant el duel entre el carlista Francesc Savalls i el liberal Josep Cabrinetty en el Ball de Carlins. Tanmateix, ha estat en les darreres edicions de la Fira del Jovent, pel mes de maig, quan ha estat incorporada l'escenificació de la batalla d'Alpens, lliurada el juliol de 1873, a la Plaça Major.

Finalment, creiem oportú destacar altres iniciatives que, si bé modestes, també vénen a confirmar aquest interès. Al pintoresc municipi de Pinós (Solsonès), a través de la visió d'un corresponçal fictici de *La Vanguardia* que escriu una crònica del trasllat de les despulles i l'enterrament multitudinari de Rafael Tristany, un audiovisual ens acosta al context polític i social de la Catalunya interior del segle XIX i explica el desenvolupament de les tres

guerres carlines, tot seguint un fil narratiu dinàmic i dramatitzat.

A la localitat solsonina de Sant Llorenç de Morunys hi ha el Museu-Centre d'Interpretació de la Vall de Lord, que també ha incorporat una sala centrada en les carlinades. El caràcter rebel d'aquesta vila es manifestà molt abans de l'esclat de la primera carlinada. La seva població s'afegí a l'aixecament antiliberal de 1822 i, poc després, el 18 de gener de 1823, fou víctima del terrorisme militar del nou capità general, el navarrès Francisco Espoz y Mina, partidari d'aplicar una política de terra cremada per tal d'impedir que els insurgents rebessin ajuda del camp. A ningú no se li escapa que el Solsonès és una comarca de profunda evocació carlina, que hi va veure àdhuc l'establiment d'una universitat sota el control de les forces legitimistes. La caiguda de Solsona a mans liberals (27 de juliol de 1837) precipità la caiguda del paranoic Comte d'Espanya, darrer cap designat a Catalunya per la cort carlista, i acabà fent irreversible la derrota del carlisme català en la primera guerra, la finalització de la qual fou sancionada, a nivell estatal, pel Conveni de Bergara.

El Museu de Berga inclou una sala dedicada a la història de les guerres carlines, amb excel·lents representacions de les seves fortificacions. Aquesta ciutat fou molt disputada per un bàndol i altre. El 12 de juliol de 1837, el comandant en cap de les forces carlistes de Catalunya, Antonio de Urbiztondo, conquerí Berga, població que, per la seva situació estratègica en la Catalunya central i la seva estructura defensiva, es convertí, fins al final de la guerra, en la capital de la Catalunya carlista. El mateix pretendent Carles V s'hi hostatjà durant quatre dies, vers el juny de 1837, quan travessà Catalunya en el decurs de l'anomenada «expedició reial» per creuar l'Ebre, prop de Tortosa, i unir-se a les forces de Cabrera, amb les quals avançaria fins a la vora de Madrid.

Josep Albert Planes i Ball
Historiador